

УДК 341.01

DOI 10.33251/2707-8620-2021-3-4-166-171

ЕРМОЛЕНКО-КНЯЗЄВА Лілія Станіславівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
та правового регулювання авіаційної діяльності,
Львівська академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0003-0305-7494

ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Стаття присвячена розгляду загальнотеоретичних аспектів правосуб'єктності у міжнародному праві, оскільки найбільш дискусійним та актуальним протягом багатьох років залишається питання про визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права. Щодо міжнародної правосуб'єктності фізичної особи досі не існує єдиної точки зору. Розглянуто особливості правосуб'єктності індивіда у міжнародному праві, який в деяких доктринах виступає невід'ємним суб'єктом публічного права, проте, неспроможність якого спостерігається у межах сучасного міжнародного права щодо збереження уніфікованої самостійності.

Ключові слова: фізична особа, індивід, статус індивіда, суб'єкти міжнародного права, міжнародна правосуб'єктність.

Постановка проблеми. Наведені приклади, які дають підстави припустити, що держави наділяють індивідів міжнародною правосуб'єктністю і об'єм такої правосуб'єктності в силу демократичних змін буде лише зростати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням вивчення міжнародної правосуб'єктності фізичної особи в міжнародному публічному займалися такі вчені, як: Я. Броунлі, Х. Лаутерпахт, Ф. Манн, В. Фрідман, Ч. Хайд, Г. Шварценбергер, О. С. Баймуратов, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич, Б. Б. Ганюшкін, А. І. Дмитрієв, Д. В. Кулеба, І. І. Лукашук, У. Ю. Мамедова, В. В. Мицик, М. Ю. Черкес, С. В. Черниченко та ін.

Актуальність – визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією із сучасних проблем у дослідженні правосуб'єктності міжнародного права є проблема визнання згідно діючим нормам міжнародного права індивіда, який іноді виступає як суб'єкт конкретних правових відносин. Пріоритетним, на наш погляд, розглянути об'єм правоздатності фізичної особи.

Мета та завдання статті полягає

Розглянути проблему визнання індивіда суб'єктом міжнародного права. З'ясувати, чи наділені повноцінним статусом фізичні особи, як суб'єкти міжнародного публічного права.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Суб'єкти міжнародного права – це особи, які на підставі правових норм є носіями суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. В джерелах міжнародного права існують різні підходи щодо визначення кола суб'єктів. А тому, найбільш дискусійним та актуальним протягом багатьох років залишається питання про визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права.

Досить довго теорія міжнародного права стояла на позиції, що міжнародне публічне право було в повному розумінні цього визначення міждержавним правом, тому що держави були основними і єдиними його суб'єктами.

Звичайно, що це спричинено відсутністю єдиного погляду дослідників щодо даного питання, з приводу того, яке становище займає фізична особа у міжнародно-правових відносинах. І. Лукашук, С. Черниченко, Б. Ганюшкін, Г. Тункін, Ч. Хайд вважають, що фізична особа ні за яких умов не може бути визнана суб'єктом міжнародного права. А такі науковці як А. Дмитрієв, Г. Ігнатенко, С. Березовські, А. Кассезе стоять на позиції визнання специфічної,

обмеженої, особливої правосуб'єктності індивіда. Третя ж група вчених, а саме Н. Захарова, Л. Тимченко, М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі, безумовно визнають фізичну особу суб'єктом міжнародного права.

XX століття під впливом глобалізаційних процесів, дає поштовх для процесу адаптації нових інститутів, нових суб'єктів міжнародного права [2, с. 31].

А тому, проблема міжнародної правосуб'єктності є однією з найбільш дискусійних у сучасній доктрині міжнародного права [1, с. 81-88]. Наразі, існують різні підходи щодо визначення кола суб'єктів міжнародного права.

У загальному вигляді всіх суб'єктів міжнародного права можна поділити на три види: класичні (держави, міжнародні організації), спеціальні або нетипові (державоподібні утворення та ін.) та нетрадиційні (фізичні особи, людство тощо) [2].

Проте, на думку Ф. Кожевнікова, суб'єктом міжнародного права виступає, як правило, тільки держава [4, с. 51].

На думку сучасних науковців, зокрема М. Баймуратова, всі суб'єкти міжнародного права слід поділяти на основні (первинні) – держави, нації і народності, міжнародні міжурядові організації, та похідні (вторинні) – міжнародні міжурядові організації, специфічні державоподібні утворення (Ватикан, Монако, Сан-Марино) [5, с. 64]. Французький вчений Ж. Тускоз відносить до суб'єктів міжнародного права державу, міжнародні організації, недержавні юридичні особи та фізичних осіб [6, с. 43].

Слід зазначити, що Д. І. Фельдман та Г. І. Курдюков розділили теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда на три групи: 1) теорії, відповідно до яких фізична особа виступала єдиним суб'єктом міжнародного права; 2) теорії, за якими фізична особа визнавалась одним із видів суб'єктів міжнародного права на основі норм міжнародного права; 3) теорії, які визнають фізичну особу суб'єктом міжнародного права, проте виводять цю «якість індивіду» не з норм міжнародного права, а із угод, укладених між державами [8, с. 111]. Прихильником першої групи можна зазначити професора Парижського факультету права Сселя. Як зазначає Л. Моджорян, вказаний професор стверджував, що суб'єктом права взагалі та міжнародного зокрема можуть бути лише фізичні особи, а не держави; під останньою він розумів одну з форм організації суб'єктів міжнародного права – фізичних осіб нарівні з міжнародними організаціями [7, с. 6]. На думку, Ж. Тускоза у міжнародному праві, як і будь-якій іншій галузі права, суб'єктом є насамперед фізична особа [6, с. 42]. Однак, незважаючи на формування у науковій літературі позицій щодо включення фізичних осіб кола суб'єктів міжнародного права, домінуючою у вітчизняній доктрині міжнародного права є точка зору, за якою вказані особи не є суб'єктами міжнародного публічного права. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, а тому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних норм у сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [5, с. 76].

Однак, незважаючи на формування у науковій літературі позицій щодо включення фізичних осіб кола суб'єктів міжнародного права, домінуючою у вітчизняній доктрині

міжнародного права є точка зору, за якою вказані особи не є суб'єктами міжнародного публічного права. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, а тому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних норм у сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [5, с. 76].

У практиці міжнародного права також поступово впроваджується ідея визнання правосуб'єктності фізичної особи. На увагу заслуговують Справа братів Ла Гранд Міжнародного Суду ООН [10, с. 494], Справа Авена [11, с. 27-28], у яких було зазначено те, що міжнародно-правовий акт може безпосередньо створювати права для фізичних осіб. Окрім того, схожі формулювання відображені і у практиці Європейського Суду з прав людини, який підтвердив, що міжнародний договір може створювати права для громадян незалежно від того, що за формою і формулюванням є міждержавним зобов'язанням [12, с. 15].

Проте, необхідно підкреслити, що міжнародно-правові акти, тобто узгоджені державами обов'язкові міжнародні документи, в яких фізична особа визнавалась би суб'єктом міжнародного права, відсутні. Відсутні тлумачення щодо цього універсальними міжнародними судовими установами. Бо згідно зі ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН: «Тільки держави можуть бути сторонами в справах, що їх розглядає Суд». А тому, ми що бачимо, чиниться між правознавцями дискусія, які займають різні позиції від проголошення індивіда суб'єктом міжнародного права або формування такого його статусу, або визнання за ним певної міжнародної правосуб'єктності до констатації відсутності такої.

В часи сьогодення в міжнародному праві ми бачимо тенденцію збільшення кількості норм, які присвячені правам та свободам людини.

Крім того, більшість як вітчизняних, так і закордонних прихильників теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда як основні докази на її захист наводять аргументи про те, що 1) міжнародне право може безпосередньо створювати для особи права й обов'язки; 2) можливість індивіда звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав; 3) індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини і тому є суб'єктами міжнародного права [9].

Таким чином, у міжнародному праві є достатньо підстав для становлення системи міждержавного співробітництва з питань правового статусу фізичних осіб. Ця проблема набуває особливої значимості з урахуванням того, що на сучасному етапі розвитку світового співтовариства загально визнано, що політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини виступають не в якості дару держави або його посадових осіб, а є невід'ємними правами кожного індивіда, якими він наділений у силу свого народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань. Права і свободи людини складають основу не тільки громадянського суспільства, але і базис сучасної цивілізації [5 с. 365]. Більшість як вітчизняних, так і закордонних прихильників теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда як основні докази на її захист наводять аргументи про те, що 1) міжнародне право може безпосередньо створювати для особи права й обов'язки; 2) можливість індивіда звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав; 3) індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини і тому є суб'єктами міжнародного права [9].

Вчений С. В. Черниченко в своїх працях, дійшов категоричного висновку про те, що «індивіди ні за яких умов не є і не можуть бути суб'єктами міжнародного права», до того ж, «оскільки існують об'єктивні межі міжнародного права як права, що регулює міждержавні

відносини і не розповсюджується безпосередньо на індивідів, форми його впливу на положення індивідів визначаються його природою. Зміна цих форм можлива лише в результаті зміни природи міжнародного права, його об'єктивних меж. Але така зміна означатиме кінець міжнародного права». Правознавець послідовно застерігає від гіпертрофування ролі індивіда в міжнародному праві і не погоджується з аргументами що до міжнародної правосуб'єктності фізичної особи. [13]. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, атому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних норм у сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [9].

Тарасов О. В., стверджував, що «будь-який колективний суб'єкт права може діяти тільки лише через систему своїх органів. Державні й корпоративні органи можуть юридично функціонувати лише через систему посадових (фізичних) осіб, що здійснюють саморепрезентаційну діяльність. Законодавчо або договірним шляхом можна заснувати юридичну особу, але вона так і залишиться персонативною пустушкою, якщо жодна фізична особа не приступить до виконання своїх посадових обов'язків. Поза фізичною особою світ права мертвий. У цьому основна ідея правової персонології. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Тільки фізичні особи вміють читати, тлумачити, розуміти нормативні тексти й діяти відповідно або невідповідно до нормативних вимог, тільки шляхом притягнення до відповідальності конкретної фізичної особи, як зазначено у вироку Нюрнберзького трибуналу, право може досягти своєї мети. Тому людина як фізична особа завжди є присутньою у якості сутнісної правової підстави в будь-якій правовій системі» [14, с. 17].

Покладаючись на дослідження науковців, можна зробити такий висновок: що правосуб'єктність фізичної особи у міжнародному праві застосовується на практиці по різному. Це питання і надалі актуальним та дискусійним питанням у науці міжнародного права. Як зазначає В. В. Мицик «дискусія чиниться між правознавцями, які займають різні позиції від проголошення індивіда суб'єктом міжнародного права або формування такого його статусу, або визнання за ним певної міжнародної правосуб'єктності до констатації відсутності такої» [9, с. 29].

Взагалі, в міжнародному праві, договірна правоздатність притаманна в повному об'ємі суверенним державам, інші ж суб'єкти міжнародного права, володіють договірною правоздатністю в обмеженому об'ємі.

На нашу думку, варто зазначити, що фізичні володіють окремими елементами міжнародної правосуб'єктності, проте її обсяг занадто малий, можна сказати обмежений, для того, щоб їх можна було вважати повноцінними суб'єктами міжнародного права. Підсумовуючи вказане вище, можемо зробити висновок, що у теорії міжнародного права відсутній єдиний підхід щодо визначення кола суб'єктів міжнародного права, а тому питання щодо наділення таким статусом фізичних осіб залишається проблемним.

Список використаних джерел

1. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії. Х.: Право, 2014. 512 с.
2. Наум М. Я., Сальніков М. О., Фізична особа як суб'єкт міжнародного права. *Международный научный журнал «Интернаука» Юридические науки*. Київ, 2018. № 8 (48), 2 т., С. 31–34.

3. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М. В. Буруменського. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.
4. Кожевников Ф. И. Учебное пособие по международному публичному праву: очерки. Москва: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1947. 271 с.
5. Баймуратов М. А. Международное публичное право: учебник. Киев: Истина, 2004. 552 с.
6. Тускоз Жан. Міжнародне право: підручник. пер. з франц. Київ: АртЕк, 1998. 416 с.
7. Моджорян Л. А. Субъекты международного права. гос. изд. юрид. Литературы. Москва, 1958. 157 с.
8. Фельдман Д. И., Курдюков Г. И. Основные тенденции развития международной правосубъектности. изд. Казан. универс., 1974. 132 с.
9. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи Альманах міжнародного права: випуск 2. 2010. С. 25–36.
10. LaGrand (Germany v. U.S.A). Judgement, I.C.J. Reports. 2001.
11. Avena and other Mexican nationals (Mexico v. U.S.A). Judgement, I.C.J. Reports. 2004.
12. Mathieu-Mohin and Clerfayt // ECHR. 1987. Ser. A. Vol. 113.
13. Черниченко С. В. Теория международного права. в 2-х тт. М.: НИМП, Т. 1. 1999. 336 с.
14. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.11 Харків, 2015. 40 с.

References

1. Tarasov, O.V. (2014). Subiekt mizhnarodnoho prava: problemy suchasnoi teorii [*Subject of international law: problems of modern theory*]. Kh.: Pravo, 512 s. [in Ukrainian].
2. Naum, M.Ia., Salnikov, M.O. (2018). Fizychna osoba yak subiekt mizhnarodnoho prava [*An individual as a subject of international law*]. Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal "Ynternauka" Yurydycheskye nauky. Kyiv, № 8 (48), 2 t., S. 31-34. [in Ukrainian].
3. Mizhnarodne pravo: navch. posibnyk [*International law*]: za red. M.V. Buromenskoho. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 336 s. [in Ukrainian].
4. Kozhevnykov, F.Y. (1947). Uchebnoe posobyie po mezhdunarodnomu publychnomu pravu: ocherky [*Textbook on Public International Law: Essays*]. Moskva: Yurydycheskoe yzdatelstvo Mynysterstva yustytsy SSSR, 271 s.
5. Baimuratov, M.A. (2004). Mezhdunarodnoe publychnoe pravo [*International public law*]: uchebnyk. Kyev: Ystyna, 552 s. [in Ukrainian].
6. Tuskoz Zhan (1998). Mizhnarodne pravo: pidruchnyk [*International law: textbook*]: per. z frants. Kyiv: ArtEk, 416 s. [in Ukrainian].
7. Modzhorian, L.A. (1958). Sub'ekty mezhdunarodnoho prava [*Subjects of international law*] hos. yzd. yuryd. Lyteraturu. Moskva, 157 s.
8. Feldman, D.Y., Kurdiukov, H.Y. (1974). Osnovnye tendentsyy razvytyia mezhdunarodnoi pravosub'ektnosti [*The main trends in the development of international legal personality*]: yzd.Kazan.unyvers., 132 s.
9. Mytsyk, V.V. (2010). Pytannia pro mizhnarodnu pravosubiektnist fizychnoi osoby [*The main trends in the development of international legal personality*]. Almanakh mizhnarodnoho prava: vypusk 2. S. 25-36. [in Ukrainian].
10. LaGrand (Germany v. U.S.A). Judgement, I.C.J. Reports. 2001.
11. Avena and other Mexican nationals (Mexico v. U.S.A). Judgement, I.C.J. Reports. 2004.
12. Mathieu-Mohin and Clerfayt // ECHR. 1987. Ser. A. Vol. 113.
13. Chernyuchenko, S.V. Teoryia mezhdunarodnoho prava [*International law theory*]: v 2-kh tt. M.: NYMP, T. 1. 1999. 336 s.

14. Tarasov, O.V. (2015). Problema subiekta v mizhnarodnomu publichnomu pravi [*The subject problem in public international law*]: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.11 Kharkiv, 40 s. [in Ukrainian].

YERMOLENKO-KNYAZEVA Lilia, Doctor of Law, Associate Professor of Law and Legal Regulation of Aviation, Flight Academy of the National Aviation University. Ukraine.

AN INDIVIDUAL AS A SUBJECT OF INTERNATIONAL LAW

Objective.

One of the modern problems in the study of the legal personality of international law is the problem of recognition in accordance with the current norms of international law of the individual, who sometimes acts as a subject of specific legal relations. The priority, in our opinion, is to consider the scope of the legal capacity of an individual.

Methods.

The examples cited, which give grounds to assume that states endow individuals with international legal personality, and the volume of legal personality, due to democratic changes, will only increase.

Results.

The legal personality of an individual in international law is applied in practice in different ways. This issue remains a topical and debatable issue in the science of international law in the future.

Scientific novelty.

In the theory of international law, there is no single approach to defining the range of subjects of international law, and therefore the issue of granting such status to individuals remains problematic.

Practical significance.

The examples given give reason to assume that states endow individuals with international legal personality, and the volume of legal personality in connection with democratic changes will only increase.

Keywords: *individual, status of the individual, subjects of international law, international legal personality.*

*Одержано редакцією: 17.12.2020 р.
Прийнято до публікації: 28.12.2020 р.*